

הרב שמואל מרקוס
חבר כולל עליון ע"ש ווקסנר

בדין גדול עומד על גביו

איתא במשנה (כב:): "הכל כשרים לכתוב את הגט אפי' חרש שוטה וקטן וכו'". והקשו בגמ' "והא לאו בני דיעה נינהו?" ופירש"י ולא ידעו לכתוב לשמה. ותי' רב הונא "והוא שהיה גדול עומד על גביו". ופרש"י דקסבר רב הונא דמתני' ר' אלעזר היא דבעי כתיבה לשמה וא"כ הא דיכולים חשו"ק לכתוב הגט היינו דוקא בגדול עומד על גביו ואומר לו כתוב לצורך פלוני, אבל בלא"ה אינם יכולים לכוון שכתובתם תהיה לשמה. והקשו על זה בגמ' "אלא מעתה עובד כוכבים וישראל עומד על גביו הכי נמי דכשר? וכי תימא ה"נ, והתניא עובד כוכבים פסול?" ותירצו "עובד כוכבים לדעתיה דנפשיה עבד". וכיון שכן, לא מהני ע"ג בעכו"ם, רק בחשו"ק. ובהמשך הגמ' איתא "ורב יהודה אמר שמואל והוא ששייר מקום התורף וכן אמר רב חגא משמיה דעולא והוא ששייר מקום התורף ור"א היא."

הראשונים נחלקו בביאור הסוגיא. רש"י מפרש שרב הונא ושמואל חולקים (עיי' רש"י ד"ה מקום התורף). רב הונא ס"ל דמתני' איירי שכתבו הטופס וגם התורף וגדול עומד על גביהם ומלמדם לכתוב לשמה. אמנם שמואל לא רצה לאוקמא מתני' בגעע"ג וממילא פירש דאיירי שכתבו רק הטופס, והתורף נכתב ע"י בן דעת לשמה. כפירוש זה כתבו גם הרמב"ן והרשב"א והוסיפו דלפי"ז יוצא שרב הונא ושמואל פליגי בתרתי: א) רב הונא ס"ל דאפי' לכתוב הטופס בעינן געע"ג ושמואל מקיל וס"ל דא"צ; ב) רב הונא ס"ל דחשו"ק יכולים לכתוב אפי' תורף הגט אם געע"ג ושמואל אוסר.

אבל המאירי והעיטור (מאמר שביעי כז). כתבו דרב יהודה אמר שמואל לא בא לחלוק על רב הונא אלא שבא לתרץ משנתינו בדרך אחרת

אפי' בשאין געע"ג אלא ששייר מקום התורף. ולדינא שניהם אמת. וא"כ, אם יש געע"ג לכו"ע יכולים חשו"ק לכתוב טופס וגם תורף. ואם אין געע"ג כותבים רק הטופס. וכתב העיטור שזהו דעת הרי"ף שהביא שיטת רב הונא וגם שיטת שמואל ולא כתב שחולקים זה על זה (וגם הרי"ן כתב אפשרות זאת בדעת הרי"ף).

והשיטה השלישית היא דעת הרמב"ם וכן פירשו הרא"ש והראב"ד בשיטת הרי"ף (עיי' השגות הראב"ד י: בדפי הרי"ף) וכ"כ הרא"ש בשם הרמ"ה, דשמואל קאי אדברי רב הונא ובא להוסיף דהא דחשו"ק יכולים לכתוב בגעע"ג, היינו דוקא ששייר מקום התורף וכתב רק הטופס. אבל אינם יכולים לכתוב התורף אפי' בגעע"ג. לפי"ז, שמואל מפרש דברי רב הונא ולכו"ע מהני געע"ג רק לטופס אבל לא לתורף ובעינן שגדול דוקא יכתוב התורף בעצמו. ועיין בחידושי הרשב"א שהקשה על הרמב"ם דאי עמידת גדול על גביו מהניא, אפי' תורף נמי לישתרי, ואי לא, עמידתו לא מעלה ולא מוריד ולמה אין כותבין טופס אפי' בלי געע"ג?

ולכאור' היה אפשר לתרץ דבאמת לא מהני געע"ג לאשוויי כתיבה לשמה ולכן פסל הרמב"ם כתיבת תורף ע"י חשו"ק אפי' בגעע"ג. אלא דא"כ צ"ע למאי מהני געע"ג בכתיבת טופס? ובהסבר הדבר, עיין במשנה לקמן (כו.) שנחלקו התנאים: ת"ק מתיר לכתוב טופס הגט שלא לשמה אבל התורף צריך להיות דוקא לשמה; ור' יהודה ור' אלעזר סברי דאפי' טופס הגט אסור לכתוב שלא לשמה. ובגמ' שם פי' ר' יונתן הטעם דלכו"ע עדי מסירה כרתי ובעינן כתיבת תורף לשמה מדאורייתא "ובדין הוא דאפי' טופס נמי לא ליכתוב (ר"ל שלא לשמה, דלמא אתי למכתב תורף שלא לשמה) ומשום תקנת סופרים שרו רבנן." דהיינו מדרבנן ס"ל לת"ק שהתירו לסופר לכתוב טופס שלא לשמה כדי שיהא מזומן לו. ור' יהודה ור' אלעזר שאוסרים סברי דגזרו רבנן טופס אטו תורף ואסרו לכתוב טופס שלא לשמה אפי' לסופר.

וא"כ, רב הונא דסבר בסוגיין שכתובת טופס ע"י חשו"ק פסולה
 אא"כ יש געע"ג, נוכל לומר או דסבירא ליה כשיטת ר"א שגזרו טופס אטו
 תורף והיכא שגעע"ג לא גזרו; או דס"ל כת"ק שהתירו לסופרים לכתוב טופס
 שלא לשמה אבל דוקא לסופרים התירו כן משום כדי חייו אבל לחשו"ק דאין
 בהם משום תקנת סופרים לא התירו ואסרו טופס שלא לשמה גזירה אטו
 תורף, ורק היכא שגדול עומד על גביו התירו.¹ והנה הרמב"ם בהל' גירושין
 (פ"ג ה"ז) פסק כת"ק וז"ל: "מפני תקנת סופרים התירו חכמים לסופר
 שיכתוב טופסי גיטין ויניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן ומקום הרי
 את מותרת לכל אדם כדי שיכתבם לשם האיש המגרש ולשם האשה
 המתגרשת ואח"כ יחתמו העדים לשמו ולשמה, "עכ"ל. ולהלן פסק (פ"ג
 ה"טו - הי"ח) שחשו"ק אינם כותבים טופס הגט לכתחילה אא"כ געע"ג.
 וא"כ מוכרח מכאן כצד השני שכתבנו דס"ל שת"ק התיר כתיבת טופס שלא
 לשמה רק לצורך תקנת סופרים ולא לחשו"ק ופסק הרמב"ם כמותו.²

¹ סברא זו נמצאת בדברי הרשב"א בסוגיין שפירש דשמואל מתיר כתיבת טופס
 ע"י חשו"ק אפי' בלי געע"ג והק' על זה מת"ק דמתני' (כו.) דהתיר טופס שלא
 לשמה דוקא מפני תקנת סופרים אבל לחשו"ק לא; ותי' שם הרשב"א דשמואל
 ס"ל דמאחר שהתירו לצורך סופרים התירו לכל דלא פלוג רבנן. אמנם עדיין
 אפשר שרב הונא חולק על נקודה זו וס"ל דלא התירו אלא לסופרים ולא
 לחשו"ק אא"כ געע"ג.

² ועיין בכס"מ (שם בהלכה ז') שכתב דפסק הרמב"ם כת"ק ולא כר"א אף דרב
 ס"ל כותיה (כו:); משום דשמואל חולק על רב שהרי הוא פירש מתני' בשייר
 מקום התורף אבל הטופס יכולים חשו"ק לכתוב אלמא ס"ל דלא גזרינן טופס
 אטו תורף. ולכאור' צ"ע שהרי לדעת הרמב"ם לא התיר שמואל כתיבת טופס ע"י
 חשו"ק אא"כ געע"ג, וא"כ אפשר דבאמת סבר שמואל דגזרינן טופס אטו תורף
 והכא שאני דגעע"ג, וממילא אין להביא ראי' מכאן דפסקינן כת"ק ולא כר"א.

והנה יש לעיין בטעם הדבר דמהני געע"ג בחשו"ק שכותבים טופס הגט. בפשוטו היה נראה שהרבנן תקנו שיכתבו הטופס לשמה דוקא, גזירה אטו תורף (ורק בסופרים התירו כתיבה שלא לשמה). והיכא דגעע"ג, הגדול מלמד להחשו"ק שיכתבו לשמה, אבל בלא"ה אינם יודעים לכתוב לשמה בעצמם. וכן מוכח מרש"י (כג.) ד"ה והוא, שכתב "והוא שהיה גדול עומד על גביו ואומר לו כתוב לצורך פלוני." וכן ברש"י ד"ה לדעתיה "... אבל קטן אין בו דעת אלא למה שזה מצווהו."

אמנם מצד שני היה אפשר לומר דבאמת לעולם לא הקפידו חז"ל שיכתבו הטופס לשמה דוקא אלא דחששו שאם יכתבו הטופס שלא לשמה יבאו לכתוב התורף שלא לשמה ג"כ.³ ולכן היכא דגעע"ג לא חששו לכך שהרי הגדול ישגיח לראות שהחשו"ק יכתוב רק הטופס ולא התורף. וממילא אין תפקידו של הגדול העומד על גביו ללמדו לכתוב לשמה שהרי בטופס לא בעינן לשמה אלא צריך הגדול להשגיח שיכתוב רק הטופס ותו לא.⁴ ולפי"ז אולי מתבארים דברי הרמב"ן והרשב"א שנחלקו אליבא דר"א אם בדיעבד נכתב טופס שלא לשמה אם פסול או לא. הרשב"א כתב (כג.) דבדיעבד כשור דהא במחובר גזרינן טופס אטו תורף לכתחילה, ובדיעבד אם כתב רק הטופס במחובר הגט כשור. והרמב"ן (כו.) פוסל טופס שלא לשמה אפי' בדיעבד ולא דמי למחובר דהכא שכיח טפי טובא ואם נתיר טופס שלא לשמה יבאו לכתוב תורף. והנה אם בעצם לא הצריכו חז"ל לשמה בטופס כלל אלא עשו הרחקה אטו תורף, א"כ לא מסתבר כלל לפסול טופס שלא לשמה בדיעבד היכא שכתבו לתורף לשמה. אמנם אם באמת תקנו חז"ל דבעינן טופס לשמה א"כ

³ אח"כ מצאתי סברא זו במאמרו של הגאון הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א הנדפס בבית יצחק (תשכ"ז).

⁴ והא דאמרי' דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד ולא מהני געע"ג ע"כ ר"ל שלא ישמע להישראל שלא לכתוב התורף וכמו שנבאר לקמן.

אפשר שהעמידו דבריהם לפסול אפי' בדיעבד. והרמב"ם הלא פסק (פ"ג הי"ז) דבדיעבד אם כתב חשו"ק טופס שלא לשמה אינו פוסל, וא"כ אפשר דס"ל להרמב"ם דלא בעינן לשמה בטופס אפי' מדרבנן, וגעע"ג הוא רק לראות שיכתוב הטופס ותו לא.

אם נניח כן, אתי שפיר מה שחילק הרמב"ם בדין געע"ג בין טופס לתורף. בטופס דבעצם לא בעינן כתיבה לשמה אלא חיישינן שמא יבא לכתוב גם התורף, שפיר מהני געע"ג לראות שלא יכתוב התורף. אמנם בכתיבת התורף דבעינן לשמה מדאורייתא, לא מהני געע"ג לאשוויי כתיבה לשמה (ודלא כרש"י שפי' דגעע"ג מלמד להחשו"ק לכתוב לשמה).

ולכאו' אפשר לפרש שיטת הרמב"ם באופן אחר, והיינו, דלעולם בעינן כתיבה לשמה מדרבנן גם בטופס הגט. אלא דיש לחלק בין צורך הלשמה בתורף וצורך הלשמה בטופס. ועיין בחידושי ר' אריה לייב (מאלין) (ח"א סי' מ"ד) שהסביר כן עפ"י דברי הרמב"ן ביבמות (קד:) שהק' למה לי למעט חרש וחרשת מחליצה מדכתיב "ואמר" והני לאו בני קריאה נינהו, הול"ל דלית להו דעת וחליצה בעיא כוונה, דהא מהאי טעמא ממעטינן לשוטה אף דלא מעכבא ביה קריאה⁵ ותי' הרמב"ן דחרש דעתא קלישתא אית ליה ויש לו מקצת כוונה בשאחרים עומדים על גביו (כגון בחליצה שיש ב"ד שמזהירו לכוון) ויכול לכוון להוציאה ממנו בחליצה זו ולכן הוצרכו למעטו משום דאינו בר קריאה. אבל שוטה אין כוונתו כלום לעולם ואפי' בגעע"ג ולכן אינו חולץ שאינו יכול לכוון. ושוב הק' הרמב"ן מסוגיין דגיטין דס"ל לרב הונא דגעע"ג מהני אפי' לשוטה לכתוב לשמה, ותי' דקסבר רב הונא "כתיבת גט לשמה כל דהו סגי כלומר אין צריך שיתכוון להוציאה אלא שיכתוב אותו על מנת ליתן אותו לפלונית" ושמאל דסבר דלא מהני געע"ג ס"ל דבעינן "כוונה גמורה" ואפי' חרש לאו בר הכי הוא. היוצא מדברי

⁵ ועיין תד"ה והא (כב:).

הרמב"ן דנחלקו רב הונא ושמואל בגדר הלשמה הנצרך בגט. רב הונא סבר
 דהוא כוונה לכתוב ע"מ ליתנו לפלונית ולזה מהני געע"ג; משא"כ שמואל
 סבר דבעינן כוונה גמורה ולא מהני געע"ג.

ולפי"ז אפשר לומר דס"ל להרמב"ם במסקנא דטופס בעי הלשמה
 כל דהו דהיינו כתיבה ע"מ ליתנו לפלונית ולזה מהני געע"ג, משא"כ התורף
 בעי כוונה גמורה ולכן לא מהני געע"ג ומשו"ה אמר שמואל בגמ' והוא
 ששייר מקום התורף.⁶ ואולי יש להוכיח חילוק זה מלשון הרמב"ן בגיטין (כג.
 ד"ה דבי) שהביא דברי הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף שכתב דהרי"ף מפרש
 דגעע"ג מהני רק לטופס ולא לתורף כשיטת הרמב"ם. וכתב הרמב"ן דטעמא
 דמהני לטופס הוא משום דלשמה בטופס הוא רק משום גזירה, "אבל מכי
 איכא גדול עומד על גביו כיון דאיכא מקצת לשמה לא גזרינן." מדכתב
 דבגעע"ג איכא מקצת לשמה, משמע דלא מהני געע"ג היכא דבעינן לשמה
 גמורה כמו בתורף דאין הגעע"ג יכול לאשווי כתיבה לשמה בכה"ג. ורק
 בטופס דלא בעינן כ"כ לשמה כמו בתורף - והיינו כמש"כ דבעינן רק כוונה
 לכתבו ע"מ ליתנו לפלונית - לזה דוקא מהני געע"ג וזוהי ה"מקצת לשמה"
 שיש בעמידת גדול על גביו.

והנה לכאו' אפשר לחלק עוד בין גדר הלשמה דטופס וגדר הלשמה
 דתורף ולתרץ עפי"ז דברי הרמב"ם בדרך אחרת. והיינו עפ"י מש"כ הג"ר
 אלחנן וסרמן הי"ד בקובץ הערות (סי' ס"ו). עיי"ש באות א' שהק' אמאי לא
 מהני געע"ג בקטן שקידש וגירש כמו שהיה מהני לחליצה, אי לאו משום

⁶ בחי' ר' אריה לייב כתב דתורף בעי כוונה להוציאה מבעלה, ולכאו' הבין שזוהי
 כוונת הרמב"ן במש"כ כוונה גמורה. אמנם א"א לפרש כן שהרי הרמב"ן כתב
 דחרש יכול לכונן להוציאה כשיש געע"ג כמו בחליצה, ובגט הלא ס"ל לשמואל
 דלא מהני געע"ג אפי' לחרש. וע"כ מוכח דכוונה גמורה עדיף מכוונה להוציאה
 ואפי' חרש לאו בר הכי הוא. וא"כ עדיין צע"ק בגדר כוונה גמורה.

דאישי כתיב בפרשה, וכמו שמהני לכתיבת הגט (וכן הק' הגר"ח הלוי זצ"ל בחידושו על הרמב"ם, הל' יבום וחליצה פ"ד הט"ז). ותי' ר' אלחנן דשאני גיטין וקידושין דהתם האדם עצמו הוא הפועל את חלות הדין וכמו בכל הקניינים, והחלות נעשית ע"י רצונו. וקטן אין לו כח לזה שאין רצונו נחשב לרצון וממילא אפי' בגעע"ג לא מהני שהרי אין כח למעשה הקטן לפעול החלות. משא"כ בחליצה דהתם אין החלות היתר בא מכח האדם אלא המעשה עצמה פועלת החלות אלא הדין הוא דמעשה חליצה בעיא כוונה ולזה מהני געע"ג המלמדו לכוון; וכמו בשחיטה שאין האדם עצמו המתיר אלא מעשה השחיטה מתרת ולכן כתבו התוס' (כב:) דמהני געע"ג בשחיטה. וכן תירץ הגר"ח "דעיקר הקידושין וגירושין נעשה ע"י הבעלים והם האוסרים והם המתירים ועל כן צריך דעתם ולא מהניא מה שאחרים מלמדין אותן כיון דהם בעצמן לאו בני דעה ניהו, משא"כ חליצה דבעינן רק כוונה על עצם מעשה החליצה והפטור ממילא בא. והוסיף ר' אלחנן עוד נפק"מ דבגיטין וקידושין שהאדם הוא המתיר, יכול הוא להטיל תנאי במעשה או למסור כוחו לשליח; משא"כ חליצה שהמעשה מתיר אינו יכול להטיל תנאי ואינו יכול למסור כוחו לשליח שהרי אין לו כח להתיר בעצמו.

והנה עיין בתוס' קידושין (נט:): ד"ה מתורת שכתבו דמשמע מגמ' גיטין (לב:): דאף דיכול בעל לבטל שליח להולכה מ"מ אינו יכול לבטל הגט עצמו שהרי הוא כמו מעות שאינן מתבטלות דמאחר שהגט כתוב כהלכתו אינו יכול לבטלו. אמנם הרמב"ם פ"ו מהל' גירושין הכ"א חולק וס"ל שיכול הבעל לבטל הגט עצמו מתורת גט ואם ביטלו אינו מגרש בו לעולם. והסביר ר' אלחנן דביטול שייך רק בדבר שנעשה ע"י כח האדם דכיון שהוא עושה החלות ממילא יש לו כח לבטלו. אבל אם המעשה עצמו יוצר החלות אין האדם יכול לבטלו וכמו בשחיטה שאין השוחט יכול לבטל הכשר השחיטה. וס"ל לתוס' דהכשר הגט חל מאליו ע"י מעשה כתיבה לשמה ולא ע"י כח האדם ודעתו, וממילא אינו יכול לבטלו. והרמב"ם סובר דהכשר הגט חל ע"י כוחו ודעתו של הכותב והוא בעצמו יוצר החלות וא"כ שפיר שייך לבטלו.

ולפי"ז יוצא תוס' בגיטין (כב:) ד"ה והא שכתבו דגעע"ג מהני אפי' לתורף הגט לכאו' ס"ל כתוס' בקידושין דהכשר הגט חל ממילא ע"י מעשה הכתיבה אלא דדין הוא שהכתיבה תהיה לשמה, ולכן מהני געע"ג וכנ"ל לענין חליצה. והרמב"ם שחולק וס"ל דלא מהני געע"ג לתורף ס"ל דחלות הכשר התורף חל ע"י כח ודעת האדם וחשו"ק לאו בר הכי הוא ולא מהני געע"ג. עכת"ד ר' אלחנן זצ"ל. ולפי דבריו מוכרחים אנו לומר דלשיטת הרמב"ם דוקא חלות הכשר התורף נעשה ע"י כח האדם ודעתו ולכן לא מהני געע"ג. משא"כ חלות הכשר הטופס אינו תלוי בדעת האדם עצמו אלא המעשה כתיבה בעצמה יוצר הכשר הטופס רק דבעינן כוונה מדרבנן לכתוב לשמה. ובכה"ג מהני געע"ג המלמדו לכתוב לשמה וכמו בחליצה. ולפי"ז מובן היטב חילוקו של הרמב"ם בין טופס לתורף ותו לא קשה קושיית הרשב"א.

כתבנו לעיל דגעע"ג לפי רש"י ר"ל שהגדול מלמדהו לכתוב לשמה⁷ ולפי הרמב"ם אפשר דפירושו שהגדול ישגיח על החשו"ק שלא יכתבו התורף. אמנם מצינו שיטה אחרת בראשונים בפירוש הדבר. עיין בחידושי הרשב"א לחולין (יב:) שכתב בשם הרבינו יונה דגעע"ג מהני לדבר שאפשר לעשותו ע"י שליח דאז "הוא עמידה על גביו כונת העושה ומדין שליחות" ולכן בגט מהני געע"ג "שאפשר למנות שליח לכתיבת הגט ולכונת כתיבת שמו ושמה ואף זה שעומד על גביו כשליח הממונה לכתוב ולכוין בכתיבתו." משא"כ בחליצה דא"א לעשותה ע"י שליח וכן שחיטה שהכל תלוי בדעת השוחט ולא בעינן דעת בעל הבהמה דוקא, באלו לא מהני גדול עומד על גביו.⁸ ומשמע מדבריו דבדבר דשייך לשויי שליח מהני געע"ג משום דכוונת

⁷ וכן מוכח מתוס' ד"ה והא (כב:).

⁸ דברי רבינו יונה הם כנגד מש"כ ר' אלחנן דגעע"ג מהני דוקא לדבר דלא מצי לשויי שליח בו. ובאמת ר' אלחנן אמר כן אליבא דשיטת התוס' דגעע"ג מהני לשחיטה וחליצה משא"כ לפי רבינו יונה הסובר דלא מהני געע"ג בכה"ג.

הגדול נחשב כאילו היא כוונת העושה מעשה וכוונת הגדול מצורפת לכתובת החשו"ק. וכן מבואר להדיא בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' ל"ה)⁹ שכתב וז"ל "באם אשה לשה מצה של מצוה בפסח דבעי שימור לשם מצוה ושמרתה מן החימוץ ולא לשם מצוה ואדם העומד שם מתכוין שימור זה לשם מצוה דמהני." ומוכח דס"ל דאף שאשה זו לא נתכוונה כלל לשם מצוה, מ"מ כוונת העע"ג מצורפת למעשה לשה שלה.¹⁰ וכן מבואר שם עוד בסי' קמ"ג.

והנה עיין בסוגיין תד"ה והא (כב:) שהביאו בשם הר"י דגמ' דידן אזיל אליבא דר"מ וס"ל דר"מ בעי בגט כתיבה לשמה מדרכנן וממילא הקשו והא לאו בני דעה ניהו ואין חשו"ק יודעים לכתוב לשמה. ותי' רב הונא דגעע"ג ולכן יכולים החשו"ק לכתוב לשמה. ולגבי חליצה כבר כתבו התוס' דהיה מהני געע"ג אלא דממעטינן לחרש משום דלאו בר קריאה הוא וממעטינן לקטן משום דאיש כתוב בפרשה. אבל שוטה מבואר בתוספתא דיבמות (פרק י"א) דחליצתו פסולה דלאו בר דעה הוא ולא מהני ביה געע"ג וא"כ קשה אמאי מהני געע"ג בשוטה בגט ולא מהני בחליצה? ועל זה כתב הר"י "ומהני אפילו בשוטה טפי מבחליצה כיון דלא הוה אלא מדרכנן אבל לר' אלעזר דבעי כתיבה מדאורייתא לשמה לא מהני בשוטה גדול עומד על גביו כמו בחליצה." ולכאור' דברי הר"י צ"ע דאיזו סברא יש לחלק בין לשמה מדאורייתא ולשמה מדרכנן - דאם הגדול יכול ללמד לשוטה לכוון לשמה, א"כ אפי' לשמה מדאורייתא נמי ליסגי בהכי?

⁹ מובא בב"ח, או"ח (ת"ס).

¹⁰ אולם צ"ע סיוס דבריו שם שכתב "וגבי גט דתנן הכל כשירין לכתוב את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן ולא מהני אחר עומד אגביו התם משום דכתיב וכתב לה לשמה שהכותב יתכוין לשמה." דהלא מבואר במשנתנו להיפך? ואולי כוונתו לשיטת שמואל דס"ל דלא מהני כתיבת חשו"ק בתורף אפי' בגעע"ג (ודלא כהמאירי והעיטור דשמואל מודה דמהני געע"ג אלא שבא לתרץ בדרך אחרת).

ואולי יש לפרש בשיטתו דלגבי לשמה מדאורייתא בעינן שיכוון הכותב עצמו לשמה ולכן בחליצה מהני געע"ג רק לחרש וקטן דאית להו דעתא קלישתא וכמש"כ הרשב"א בחולין (יב:)¹¹ ויכולים הם ללמוד מהגדול לכוון לשמה. משא"כ שוטה דלית ליה דעת כלל ואינו יכול לכוון אפי' בגדול המלמדו, אבל כתיבת גט לשמה אליבא דר"מ דאינה אלא מדרבנן לפי הס"ד דגמ' דידן, א"כ שפיר י"ל דאף דאין השוטה יכול לכוון בעצמו, מ"מ אפשר דהקילו רבנן והתירו צירוף כוונת הגדול למעשה כתיבה של השוטה כמש"כ רבינו יונה וממילא מהני געע"ג אפי' בשוטה. דכל היכא דהדין לשמה אינה אלא מדרבנן, הקילו דלא בעינן כוונת הכותב דוקא אלא סגי בצירוף כוונת הגדול. וכן משמע מדברי הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף שפי' דברי שמואל וז"ל "דאע"ג דגדול עומד על גביו, בעינן שיוור מקום התורף דבמחשבה גדול לא סגיא ליה לתורף. אבל לטופס סגיא ליה בהכי משום דגזירה בעלמא הוא, "עכ"ל.¹² ומוכח דס"ל כרבינו יונה דגעע"ג פירושו שמחשבת הגדול מצורפת למעשה הקטן וס"ל דזה לא מהני לתורף דבעי לשמה מדאורייתא ורק לטופס דאינו אלא מדרבנן מהני.

והשתא דאתינן להכי, אולי יש לפרש כן גם בשיטת הרמב"ם. לגבי תורף דבעינן לשמה מדאורייתא, צריך הכותב עצמו לכוון לשמה ולזה לא מהני געע"ג ולכן פסול בחשו"ק אפי' בדיעבד. משא"כ טופס דבעי לשמה רק מדרבנן גזירה אטו תורף, הקילו רבנן דאפשר לצרף כוונת הגדול לכתיבת

¹¹ הרמב"ן ביבמות (קד:): שהבאנו לעיל כתב סברא זו לגבי חרש אבל בקטן לא כתב כן וכמפורש בדבריו לחולין (לא.). דרק חרש אית ליה דעתא קלישתא ולא קטן. משא"כ הרשב"א דמדמה קטן לחרש.

¹² הרמב"ן בחידושיו הביא דברי הראב"ד בשינוי קצת.

הקטן וממילא מהני געע"ג. ולפי"ז יוצא לנו מהלך רביעית בהבנת שיטת הרמב"ם.¹³

הבאנו בריש דכרינו דברי הגמ' (כג.) דלא מהני געע"ג בעכו"ם משום דעכו"ם לדעתא דנפשיה קעביד. ויש לעיין בפירוש דבר זה לאור שיטות הראשונים בגעע"ג. רש"י הסובר דגעע"ג ר"ל שהגדול מלמד להחשו"ק לכתוב לשמה פירש בעכו"ם דספק הוא שמא גמר בלבו לשם אחר ואף אם הגדול אומר לו לכתוב לשמה מ"מ לא מהני. ולפי"ז, אם כתב עכו"ם את הגט בלי געע"ג אינו אלא ספק אם כתבו לשמה או לא. אמנם עיין בחידושי הגר"ח על הרמב"ם הל' תפילין פ"א הט"ו שכתב שהרמב"ם חולק וס"ל דדין הוא דנכרי מופקע מדין לשמה ואין מחשבתו לשמה מועלת כלל וא"א לומר דמעשיו נעשין על דעת ישראל שהרי העכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד.¹⁴

ולפי הפירוש הראשון שהצענו לעיל בדעת הרמב"ם דכאמת לא בעינן לשמה כלל בכתיבת הטופס אלא דחיישינן שאם יכתוב טופס שלא לשמה יבא לכתוב תורף ג"כ, ע"כ צ"ל דעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד ר"ל דא"א לישראל להשגיח עליו שלא יכתוב התורף שהרי העכו"ם לא ישמע לו. ואם נחיר לו לכתוב טופס שמא יכתוב גם התורף שלא לשמה ויבא הבעל להשתמש בגט זה שנכתב שלא לשמה.

¹³ ועוד בענין זה, עיין מאמרו של הגר"צ שכתר שליט"א בבית יצחק (תשכ"ז), ועיין שעורי הגרי"ד זצ"ל (עמ' 135).

¹⁴ והוסיף הגר"ח ראי' לזה מהדיין ר' שמחה זעליג, ועיין באבן האזל, הל' גירושין (פ"ג הט"ז) שכתב לדחות ראי' זו.

ובדעת רבינו יונה דגצע"ג היינו צירוף דעת הגדול למעשה של החשו"ק, אפשר לומר דהא דמצרפין דעת הגדול לכתיבת חשו"ק היינו רק היכא שאין הכותב מכוון לשם אחר ואין לו כוונה כלל, אז שפיר אפשר לצרף מחשבת הגדול. אבל נכרי דאדעתא דנפשיה קעביד ושמא יש לו כוונה הפוכה לשם אחר וכמש"כ רש"י, בכה"ג א"א לומר דמצרפין לכתיבתו מחשבת הגדול שהרי הכא הכותב עצמו מכוון בפירוש לשם אחר והיאך נאמר דכתיבה זו נעשה לשמה מחמת מחשבת העומד על גביו אם הכותב כיוון להיפך. שוב ראיתי בשיעורי הגרי"ד זצ"ל (עמ' 132) שפי' דרבינו יונה ס"ל כמש"כ הגר"ח זצ"ל בדעת הרמב"ם דעכו"ם מופקע מדין לשמה לגמרי וממילא לא מהני אפי' צירוף מחשבת הגדול.

ולפי הנ"ל צ"ע בשיטת רב האי גאון שהביא הטור בהל' פסח סי' ת"ס שמצה שאפאה עכו"ם בפני ישראל ע"י שימור כתיקונה מותר לישראל לאוכלה. דהא איתא בפסחים (לח:): דבעינן מצה המשתמרת לשם מצוה ופירש"י שם כל שמירה שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוון לשם מצה של מצוה. וא"כ מאי מהני ישראל העומד ע"ג נכרי כיון דאדעתא דנפשיה קעביד?

ויש לתרץ עפ"י מש"כ הריטב"א בפסחים (מ.) בשם הרא"ה "דסגי בישראל עומד על גבו דלא בעי עשיה לשם מצוה רק שימור לשם מצה דהכי כתיב ושמרתם את המצות." ור"ל דמצה לא בעי מעשה אפייה לשמה אלא בעי רק שימור לשמה והשימור שפיר נעשה ע"י גדול העע"ג שיראה שלא יבא לידי חימוץ וישמור לשם מצה ולא בעינן דעת האופה בכלל. ומצאתי שכבר כתב כן בספר מגן האלף על הל' פסח (סי' ת"ס סק"א).¹⁵

¹⁵ והראני הרב ברוך סיימאן שליט"א שכ"כ גם מו"ז הגאון הרב אהרן סולוביצ'יק שליט"א בקובץ הדרום (ניסן תשכ"ו). ונדפס שוב בבית יצחק שנת (תשנ"ז). וכן פירש הגרי"ד זצ"ל בשיעוריו עיי"ש (עמ' 135). ועיין גם שו"ת חת"ס, או"ח (סי' קכ"ח) שכתב סברא זו להתיר געע"ג בעכו"ם הקוצר חיטים למצות

ועיי"ש במג"א בריש הסימן שפסק דאם א"א בענין אחר מותר ע"י עכו"ם שישראל יעמוד ע"ג ויאמר לו לעשות לשם פסח וטוב שיסייע קצת. ועיין משנה ברורה בשער הציון סק"ה דלפי מש"כ הרא"ה א"צ מחשבת העכו"ם כלל ודי במה שישראל העע"ג שומר לשם מצה.

וגם בדין עיבוד עורות לס"ת ותפילין דבעי לשמה מצינו מחלקת הראשונים בגעע"ג עכו"ם. הרמב"ם בהל' תפילין (פ"א הי"א) פוסל שהרי כותי על דעת עצמו הוא עושה. אמנם בספר התרומה (סי' ק"צ) הכשיר עכו"ם המעבד וישראל עע"ג ומסייעו ופסק הרא"ש בהל' ס"ת כמותו. ועיי"ש ברא"ש (סי' ג') שהסביר דלא דמי לגט דהתם בעינן שיכתוב כל התורף לשמה וזה לא יעשה משא"כ בעיבוד לא בעינן אלא תחילת העיבוד שישים העור לתוך הסיד לשמה וזה יעשה העכו"ם לדעת הישראל. וראי' ממילה דס"ל לר' יהודה דבעינן מילה לשמה ואפ"ה ס"ל דעכו"ם יכול למול (ע"ז כו:): דכיון דברגע נעשית ודאי הוא עושה על דעת מה שישראל אומר לו.

בשו"ע, או"ח (סי' ל"ב סעי' ט') הביא שתי השיטות, וכתב הרמ"א שנוהגין כהרא"ש דמהני געע"ג ומסייעו קצת בעבודה.¹⁶ וכן לענין טוויית חוטי ציצית פסקינן דבעינן טווייה לשמה (רמב"ם הל' ציצית פ"א הי"א, טור או"ח סי' י"א, שו"ע שם סעיף א') וכתב השו"ע (שם, סעיף ב') דאם טוואן עכו"ם וישראל עע"ג ואומר שיעשה לשמה דנחלקו בזה הרמב"ם והרא"ש לשיטתם, הרמב"ם פוסל והרא"ש מכשיר. והקשו הדגול מרכבה והרעק"א

פסח, אבל מלישה ואילך לא התיר בכה"ג דס"ל דא"א לשמור אם אינו לש בעצמו.

¹⁶ ועיין במשנ"ב (ס"ק כ"ט) דסיוע לא מעכב בדיעבד.

דהכא הרא"ש מודה דפסול שדומה לגט דכל הטווייה צריכה להיות לשמה ואינה רק לרגע אחד כמו בעיבוד עורות ומילה?

ועיין בביאור הגר"א (שם) שכתב דהרא"ש ס"ל דציצית הוי כס"ת ומילה דא"צ לשמה אלא בתחילה ולכן כשר בעכו"ם וישראל ע"ג. והרמב"ם חולק וס"ל כתוס' גיטין (כג.) ד"ה עובד דטעמא דר' יהודה דמכשיר מילה בעכו"ם הוא משום דעכו"ם עביד סתמא ומילה סתמא לשמה קיימא משא"כ בגט, עיבוד עורות וציצית דלאו סתמא לשמה הן. ובביאור הלכה כתב בדעת הגר"א אליבא דהרא"ש דאפי' בטוויית ציצית שאינה רגע אחד כמו מילה, מ"מ כיון דאין נמשכת הטווייה אלא מעט מהני לזה מחשבת הלשמה שחישב העכו"ם בתחלה. ולפי"ז פסק דאם נמשכת הטווייה זמן הרבה לא מהני עכו"ם וגעע"ג לכו"ע. וכ"כ במשנ"ב (סק"ט).

אמנם החזו"א (או"ח סי' ו' סק"י) פסק דאפי' בטווייה נמשכת כשר ודלא כהמשנ"ב והסביר בדעת הרא"ש דבאמת נכרי אינו יכול לעשות דבר הצריך לשמה, ולשמה שלו לאו כלום הוא. ואין מעשיו נגזרים אחר רצון הישראל המחשב לשמה כיון דנכרי אדעתא דנפשיה קעביד (וכמש"כ הגר"ח בהל' תפילין, פ"א הט"ו). ומ"מ מחדש הרא"ש דתחילת מעשה העכו"ם מתייחס לדעת הישראל המצווהו ותחילת המעשה חשיב לשמה אלא דהמשך עבודתו לא חשיב לשמה. וס"ל להרא"ש, דבעיבוד עורות וטוויית ציצית כיון שהתחיל לשמה ברגע הראשון ממילא חשיב המשך המעשה כסתמא לשמה שהרי מוכח מתחילתו שעושה העיבוד והטווייה לשם ס"ת ולשם ציצית. וא"כ אפי' אם העיבוד או הטווייה נמשכת, מ"מ כשר בעכו"ם ואפי' לא בעינן תו ישראל ע"ג. ומש"כ הרא"ש דדבר הנעשית ברגע עושהו העכו"ם אדעתא דישראל, ר"ל "דרגע זו גוררת את העור לס"ת עד שסתמא לשמו" (לשון החזו"א). וכיון שנעשית שאר העבודה סתמא לשמה ממילא כשר אפי' בעכו"ם כמש"כ בתוספות דעכו"ם עביד סתמא. משא"כ בגט דלעולם אין הכתיבה נעשית סתמא לשמה שהרי בכל רגע יכול הבעל להתפייס ולהתחרט וממילא בעינן כוונת לשמה בכל הכתיבה ולכן לא מהני עכו"ם אפי' בגעע"ג.

ולפי דברי החזו"א מיושבים היטב דעת השו"ע דאפי' בטוויית ציצית חולק
הרא"ש על הרמב"ם וס"ל דגעע"ג מהני אפי' בעכו"ם כמו בעיבוד עורות.